

Содор муз

Олександр Яременко

ФІЛАТЕЛІСТИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА¹

Подорожі Тараса Шевченка в Україну

1829 року п'ятнадцятирічним юнаком Т. Шевченко разом зі своїм поміщиком П. Енгельгардтом, у якого він служив козачком, вирушив з України до Вільна. Повернутися в Україну йому судилося лише тричі – у 1843–1844, 1845–1847 і в 1859 рр.

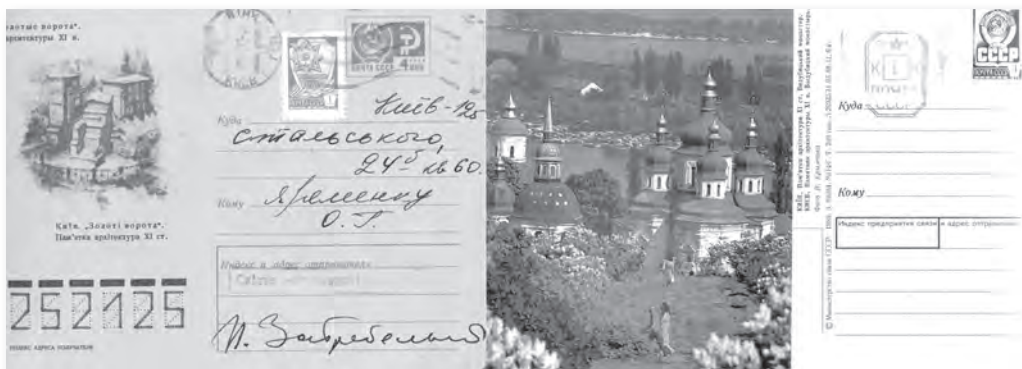
Перша подорож відбулася ще під час навчання Шевченка в Академії мистецтв. Поет виїхав з Петербурга в Україну у другій половині травня 1843 р. разом з Є. Гребінкою. В останніх числах травня Шевченко прибув у Качанівку (конв. 1999, 2006 та марка 2012) [див. 3 стор. обкл.], у маєток Г. Тарнавського, відомого колекціонера живопису. У різні роки в нього бували М. Гоголь, М. Глінка, С. Гулак-Артемовський, М. Максимович, М. Маркевич, В. Штернберг та ін. Шевченко познайомився з Тарнавським 1839 р. у Петербурзі й на його замовлення виконав кілька малярських творів (зокрема “Катерину”). Нині в Качанівці розташований Національний історико-культурний заповідник “Качанівка”, про що свідчить пам'ятковий штампель.

У червні 1843 р. дорогою до Києва Шевченко, імовірно, побував у с. Пальчики на пасіці відомого українського бджоляра П. Прокоповича (марка 2000) [див. 3 стор. обкл.], якого згадував у повісті “Близнецы”, називаючи “славным пчеловодом”.

У Києві Шевченко відвідав визначні місця – Києво-Печерську лавру (марки 1972, 2003, поштовий блок 2001, конв. 1996) [див. 3 стор. обкл.], Софійський собор (марки 1998, 2000, 2011, конв. 1991, 2002), Андріївську церкву (марка 2004) [див. 3 стор. обкл.] та рештки Золотих воріт (конв. 1970). Здійснив поїздки по Дніпру, побував у Межигірському та Видубицькому монастирях (пошт. картка 1988). 1844 р. Шевченко виконав офорт із серії “Живописна Україна” – “Видубицький монастир у Києві”.

¹Продовження. Початок див.: СІЧ. – 2013. – № 2-11.

У другій половині червня поет відвідав Кирилівку й вирушив на Полтавщину до мастки батьків Є. Гребінки в Убіжище. На конверті Укрпошти (2012) – портрет Гребінки на тлі рідного краєвиду. Разом з Гребінкою вони вирушили в с. Мойсівці до Т. Волховської, де поет познайомився з колишнім декабристом О. Капністом, етнографом і письменником О. Афанасьєвим-Чужбинським та письменником і художником-аматором Я. де Бальменом (конв. 2013), з яким затоваришував. Де Бальмен брав участь в ілюструванні рукописного “Кобзаря” 1844 р. Загинув на Кавказі 1845 р. Шевченко присвятив йому поему “Кавказ” (1845).

Разом із Капністом поет побував у Яготині у князя М. Рєпніна-Волконського, брата декабриста С. Волконського. У липні – серпні Шевченко подорожував Полтавщиною. У першій половині вересня 1843 р. об'їхав місця, пов'язані з історією Запорозької Січі, побував на о. Хортиця, відвідав Чигирин (марка 2012 та КПД), Суботів. Чигирин цікавив його як місто, пов'язане із життям та діяльністю Б. Хмельницького (під час визвольної війни українського народу 1648 – 1654 рр. було резиденцією гетьмана). Під враженням від цієї поїздки в березні – квітні 1844 р. Шевченко виконав малюнок тушшю “Дари в Чигирині 1649”, що згодом увійшов до першого випуску “Живописної України”, два ескізи до якого було зроблено ще в Україні.

20 вересня Шевченко вже був у Кирилівці на хрестинах у свого брата Йосипа. 9 жовтня написав вірш “Розрита могила”, в якому узагальнив враження від поїздки по Україні. У жовтні прибув у Яготин до Репніних, де закінчив поему “Тризна” з присвятою: “На пам’ять 9-го ноября 1843 года, княжне Варваре Николаевне Репниной”, намалював і подарував їй автопортрет (пошт. блок 2007) [див. 3 стор. обкл. СіЧі, 2013, №3]. Між поетом і Репніною встановилася сердечна дружба. З Яготина 10 січня 1844 р. Шевченко вирушив до Петербурга.

Навесні 1845 р., після закінчення Академії мистецтв, Шевченко звернувся до Ради Академії з проханням видати йому подорожній квиток для поїздки в Україну. У квитку, отриманому 25 березня 1845 р., було зазначено, що Шевченко вирушає в “малороссийские губернии для художественных занятий”. На батьківщині поет подорожує Полтавщиною, зустрічається з друзями та знайомими. У червні 1845 р. деякий час жив у Києві. Можливо, завдяки М. Максимовичу, професору Київського університету, з яким поет познайомився ще 1843 р., він отримав завдання від Археографічної комісії (містилася в будівлі університету) змальовувати архітектурні та археологічні пам’ятки, збирати народні пісні та легенди. Улітку комісія відрядила Шевченка на Полтавщину й Чернігівщину.

У липні 1845 р. поет відвідав Прилуки (конв. 2004), маєток Галаганів у Сокиринцях (конв. 2003). Згадка про Сокиринці є в повісті “Музыкант”. У цьому селі жив відомий кобзар Остап Вересай (конв. 1975, 1978, 2003), з яким поет познайомився й 1860 р. передав йому примірник “Кобзаря” з власним написом. Відвідав гоголівські місця – Миргород та с. Сорочинці (пам’ятковий штампель “150 лет со дня рождения Н. В. Гоголя. Сорочинцы – Почта. 1809 – I – IV – 1959”). У Миргороді Шевченко був навесні, влітку та восени 1845 р. Про це місто є згадки в деяких його повістях та в “Археологічних нотатках”. У 20-х роках ХХ ст. вулицю в Миргороді, на якій, в будинку Короленка мешкав поет, перейменовано на Шевченківську. Відвідав Полтаву, де оглянув і змалював будинок І. Котляревського. Цей малюнок було використано 1969 р. під час відбудови садиби (пошт. картка 1982) до 200-ліття з дня народження письменника. Виконав малюнок “Воздвиженський монастир в Полтаві”, будівля якого зображена на марці 1997 [див. 3 стор. обкл.].

У свого давнього приятеля лікаря А. Козачковського в Переяславі (поштова марка Переяславського земства [див. 3 стор. обкл.]) Шевченко виконав кілька малюнків культових споруд, серед яких Михайлівська й Покровська церкви та Вознесенський собор (конв. 2001).

У Білій Церкві поет бував кілька разів. 1845 р. оглянув відомий своєю красою парк “Олександрія” (конв. 2001). Відвідав Умань (марка 1994 та пам’ятковий штампель “200 років державному дендрологічному парку “Софіївка”. 19.09.1996. Умань. РВЗ. Черкаська обл.”), про що є згадка в повісті “Княгиня”. На конверті 2006 р. зображено архітектурну пам’ятку України – будинок початку XIX ст. в Умані, де мешкав (1825 – 1826) декабрист С. Волконський, рідний брат М. Рєпніна-Волконського, у сім’ї якого поет жив восени 1843 – у січні 1844 рр.

У другій половині вересня Шевченко вирушив у Кирилівку, звідти в Чигирин, де намалював “Чигирин з Суботівського шляху” та “Богданові руїни в Суботові”. Іплінська церква в Суботові зображена на марці та КПД 1996 р.

10 грудня 1845 р. Шевченко офіційно був затверджений співробітником Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, завдання якої він виконував ще із середини цього року. Наприкінці грудня тяжко хворий поет повернувся до Переяслава, де 25 грудня написав “Як умру, то поховайте...” (“Заповіт”), завершальні рядки якого відтворено на купоні до марки 1961 р. [див. СіЧ, 2013, №5, с. 120].

У лютому 1846 р. поет їздив у Ісківці до О. Афанасьєва-Чужбинського, якого запросив разом подорожувати й вивчати історичні та археологічні пам’ятки. Подорож розпочалася з Ніжина, де приятелі оглянули архітектурні пам’ятки та

побували в ліцеї князя Безбородька (конв. і пам'ятковий штампель 2005), в якому свого часу навчався М. Гоголь, Є. Гребінка й сам О. Афанасьєв-Чужбинський. У лютому – березні побували в Чернігові. В археографічних нотатках Шевченко докладно описав пам'ятки Чернігівщини, які, зокрема, зображені на марках 1998 і 2001 (Спасо-Преображенський собор та П'ятницька церква [див. 3 стор. обкл.]) і на конв. 1984 і 1996 (Єкатерининська церква та Храм Чернігівських святих). Навесні 1846 р. Шевченко побував у повітовому містечку Козелець. У повісті “Княгиня” він описав місцеву архітектурну пам'ятку – Собор Різдва Богородиці (конв. 1997), споруджений коштом Н. Розумовської.

Повернувшись до Києва, на початку травня 1846 р. разом з О. Афанасьєвим-Чужбинським та художником М. Сажиним Шевченко оселився в будинку І. Житницького на Козиному болоті. 1928 р. у цьому будинку відкрито Літературно-меморіальний будинок-музей Т. Г. Шевченка (конв. 1988, 2003). Шевченко багато працює як художник, змальовує архітектурні та історичні місця Києва. Не всі його роботи збереглися. На марках серії “Київ очима художників” (2002) відтворені малюнки “У Києві”, “Аскольдова могила” та “Костьол святого Олександра в Києві” [див. 3 стор. обкл. СіЧі, 2013, №4]. У цей період поет познайомився з М. Костомаровим, ад'юнктом-професором, викладачами та студентами Київського університету. Більшість із них були членами Кирило-Мефодіївського товариства, до якого зголосився й Шевченко.

У вересні 1846 р. Київська археографічна комісія доручила Шевченкові обстежити історичні та архітектурні пам'ятки Київщини, Волині та Поділля. На початку жовтня він відвідав Кам'янець-Подільський, де оглянув стару фортецю (марка 1972, 2012, конв. 1986), вежу Устима Кармалюка (конв. 1965) та записав кілька народних пісень, зокрема пісню про народного ватажка.

Тривалий час поет перебував у Почаєві (конв. 2000, пам'ятковий штемпель “550 років м. Почаєву. 14.10.2000. ВЗ. Кременецький р-н, Тернопільська обл.”). Йому було доручено змалювати декілька видів Почаївської лаври (конв. 1992). У жовтні побував у Кременці, оглянув історичні та архітектурні пам'ятки – Миколаївський собор (конв. “Укрпошти” 2001), ансамбль Кременецького ліцею, який зображено на пам'ятковому штемпелі “775 років м. Кременець. 28.09.2002. Кременець-3. Тернопільська обл.”. З нагоди ювілею перебування Шевченка на Тернопільщині діяв спеціальний штемпель “150 років з часу перебування Т. Шевченка та Тернопільщині. ВЗ Почаїв. Тернопільська обл. 27.10.1996”. Відвідав Дубно (марка 2000), оглянув Дубенський замок (конв. 2007). Згадка про Дубно є в повісті “Варнак”. Побував на полях Берестечка, на місцях історичної битви 1651 р. селянсько-козацького війська під проводом Б. Хмельницького проти польської шляхти. Шевченко згадував Берестечко (конв. 1990) у вірші “Ой чого ти почорніло” і в містерії “Великий льох”. Імовірно, відвідав Луцьк, де оглянув Луцький замок (конв. 1980, марка 2012). Згадка про це місто є в повісті “Варнак”.

Також побував в Острозі й Корці, про що згадано в повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали”: “На полях Волыни и Подолии вы часто любуетесь живописными развалинами древних массивных замков и палат, некогда великолепных, как, например, в Остроге или Корце” [2, 266]. На конверті 1987 р. зображено стародавню Муровану вежу в Острозі, яку оглядав Шевченко.

Наприкінці жовтня митець повернувся до Києва й почав клопотатися про вакантну посаду вчителя малювання в Київському університеті. За проханням Рєпніних міністр народної освіти на початку 1847 р. призначив Шевченка на цю посаду. 9 січня 1847 р. поет поїхав на Чернігівщину, де відвідав друзів і знайомих. 5 квітня 1847 р., коли Шевченко повертався до Києва, його заарештували у справі Кирило-Мефодіївського товариства й відправили до Петербурга.

Після повернення із заслання до Петербурга Шевченко знову наполегливо клопотався про дозвіл поїхати в Україну. Після тривалих зволікань йому видали

свідоцтво на “вільний проїзд у Київську, Чернігівську й Полтавську губернії”. 25 травня 1859 р. поет вирушив із Петербурга до Москви потягом (марка 1978) [див. 3 стор. обкл.], а звідти поштовим екіпажем через Тулу й Курськ. На початку червня він уже був у Сумах (марка 2000, 2002) [див. 3 стор. обкл.], де оглянув Воскресенську церкву XVII – XVIII ст. Подорожував Сумщиною та Київщиною, знову відвідав Кирилівку. 28 червня вирушив у Корсунь до троюрідного брата В. Шевченка. На пам'ятковому штемпелі “50 років музею історії Корсунь-Шевченківської битви. Корсунь-Шевченківський. Черкаська обл. ВЗ. 28.07.1995” зображена будівля музею. У цьому будинку 1859 р. побував Шевченко.

Поет мріяв оселитися в Україні, шукав ділянку землі над Россю чи Дніпром. Таке місце він знайшов між Каневом і с. Пекарі. Проте поміщики, які не хотіли мати своїм “сусідом” революційного поета, спровокували Шевченка на неортодоксальні висловлювання щодо релігії, і 15 липня поета заарештовано за “богохульство”, а 18 липня відправлено в Черкаси (конв. 2006), звідки під вартою – до Києва. Завдяки втручанням доброзичливців поета взяли на поруки, а потім звільнили із пропозицією виїхати до Петербурга. Під час перебування в Києві поет зустрічався з демократично налаштованою молоддю, учителями, студентами Київського університету. Оглядав Київ. З приводу пам'ятника князу Володимирові (1853, скульптор П. Клодт) (конв. 1955) зауважив: “Що то за пам'ятник? поставив якусь каланчу, а зверху Володимира, мов часового на варті; стоїть та дивиться, чи не горить що на Подолі” [1, 370].

На світанку 14 серпня поет вирушив до Петербурга. У червні 1860 р., дізнавшись із листа В. Шевченка, що на околиці Канева можна купити ділянку землі, поет надіслав йому 1000 крб, план майбутньої оселі, який сам накреслив. Але мрія поета не здійснилася.

Була це четверта подорож в Україну, остання, скорботна. 9 (21) травня 1861 р. жителі Канева зустрічали домовину з тілом Шевченка. 10 (22) травня поета поховали на Чернечій горі (пошт. картка 1984) [див. 3 стор. обкл.], на якій він мріяв оселитися, щоб з неї було видно і Дніпро, і всю Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чалий М. До біографії Т. Г. Шевченка // *Спогади про Шевченка*. – К., 1958. – С. 370.
2. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 3: Повісті.

Отримано 8 вересня 2013 р.

м. Київ